

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Erövrandet av kontroversiella frågor

- *En didaktisk studie om svårigheter och möjligheter att undervisa om kontroversiella frågor i religionskunskap i Sverige.*

Författare: Alexander Gustafsson & Axel Antonsson

Ämneslärarprogrammet med inriktning mot arbete i gymnasieskola

Uppsats/examensarbete: 15HP

Kurs: LGRE2G

Nivå: Grundnivå

Termin/År: HT2022

Handledare: Karl Wilhelm Kardemark

Examinator: Henrik Bogdan

Engelsk titel: *The conquering of controversial issues - A didactic study regarding complications and possibilities of studying controversial issues in the Swedish RE classroom*

Nyckelord: Kontroversiella frågor, controversial issues, undervisning, ramfaktorer, action research, religionsdidaktik, Europarådet, konflikt, konflikthantering, fältarbete.

Sammanfattning

Projektets syfte är att utforma ett nytt stödmaterial för att undervisa om kontroversiella frågor i religionskunskap på gymnasial nivå. Arbetet skall bedrivas genom aktionsforskning, där framställning av nytt material skall ske i samarbete med religionskunskapslärare.

Under avsnittet “befintligt material från Europarådet” kommer arbetet presentera det befintliga material som Skolverket hänvisar till vid hantering om kontroversiella frågor. Vars definition, avseende vad som utgör en kontroversiell fråga, är anpassad för att fungera utifrån en europeisk kontext.

Avsnittet om tidigare forskning är uppdelat i två underrubriker. Varav den första redogör för olika definitioner av vad en kontroversiell fråga är, samt preciserar den definition som forskningsprojektet kommer utgå ifrån. Andra underrubriken redogör för hur lärare hanterar kontroversiella frågor vid undervisning.

Arbetets projektbeskrivning består inledningsvis av en översikt av projektets olika steg, för att därefter delas in i fyra underrubriker: Urval, teoretisk utgångspunkt, metod och tidsplan. I avsnittet “urval” tydliggörs den urvalsmetod som skall ligga till grund för framtagningen av projektets empiriska material. I avsnittet för teoretisk utgångspunkt skall arbetet redogöra för ramfaktorteorin, vilken skall ligga till grund för inhämtning och analys av empirin. I metodavsnittet påvisas att arbetets olika steg är del i att besvara projektets frågeställningar. I tidsplanen så preciseras en tidsöversikt av projektets nio delar, för att där tydliggöra dels över hur lång tid projektet förväntas sträcka sig och dels hur tiden skall disponeras.

Under avsnittet etiska överväganden redogör arbetet för de forskningsetiska principer som projektet skall tillgodose, samt hur arbetet ämnar uppfylla dessa principer. Arbetets sista avsnitt redogör för projektets betydelse och syftar till att visa på varför ett nytt stödmaterial för undervisning om kontroversiella frågor i religionskunskap är av största vikt.

Innehållsförteckning:

Sammanfattning	2
1. Introduktion.	4
2. Syfte och frågeställningar	5
3. Befintligt material från Europarådet	6
4. Tidigare forskning	7
4.1 Vad är en kontroversiell fråga?	7
4.2 Lärares hantering av kontroversiella frågor	9
5. Projektbeskrivning	11
5.1 Urval	13
5.2 Teoretisk utgångspunkt	13
5.3 Metod	15
5.3.1 Aktionsforskning	15
5.3.2 Metod för besvarande av projektets frågeställningar	16
5.4 Tidsplan	17
6. Etiska överväganden	18
7. Projektets betydelse	19
Litteraturlista:	20

1. Introduktion.

Kontroversiella frågor synliggörs på ett flertal mediala plattformar och blir ofta en del av den aktuella samhällsdebatten. Frågor som är del i att påverka omvärlden och samhället, och som för skolans del följer med in i fikarummet eller i diskussionen som uppstod efter den senaste lektionen. Kontroversiella frågor grundar sig i motstridiga värderingar och åsikter. Det är frågor som berör individers och grupperas känslor, men som också påverkar identitetsbyggande eftersom kontroversiella frågor också är del i bevästandet av gruppens värderingar. Exempel på sådana frågor är extremism, olika tolkningar av religion, etik och moral för att nämna några.

Religionskunskap berör alla delar av mänskligt liv. Frågor om vår existens, uppkomst och mening resulterar i att framställningen av olika traditioner synliggör människors olika tankesätt och verklighetsuppfattningar. Detta behöver bearbetas. Dessvärre berättar ofta både lärare och elever om en avsaknad av undervisningen i dessa frågor. Elever uttrycker ett behov av att få diskutera kontroversiella frågor, samtidigt som de upplever att lärare tenderar undvika att lyfta fram dessa (Flesner, 2019. S.82-83) .

Forskning visar att en betydande mängd lärare uttrycker en begränsad förkunskap och konflikträdsla som anledningar till att inte ge kontroversiella frågor en tydlig plats i undervisningen (Flesner, 2019, S.78-79). Detta blir problematiskt utifrån att ett av religionsämnets syften är att skapa utrymme och ge vägledning i hur man kan hantera frågor av kontroversiell art. Trots att lärare erkänner deras bristande hantering av kontroversiella frågor och uttrycker ett starkt behov av undervisningsmaterial för att bistå ett närmande av ämnet, så finns det inget material att tillgå (Anker & Von der Lippe, 2018, S.137; Cooling, 2012, S.169-170).

Skolverket refererar till ett befintligt material för hantering av kontroversiella frågor vilket är framtaget av Europarådet. Materialet är ett av få befintliga undervisningsmaterial och är inte ämnesspecifikt. Det är ett material som inte är präglad av kontroversiella frågor som berörs inom tex. religionskunskap, samhällskunskap eller biologi. Materialet är uppbyggt på tre kapitel varav det första redogör för hur en kontroversiell fråga skall definieras. Det andra kapitlet presenterar olika strategier för att närma sig att undervisa om ämnet, materialet avslutas i det tredje kapitlet med reflektionsövningar gällande materialets utformning och vilka lärdomar man kan dra av det. Dessutom är materialet ämnat för applicering i hela Europa, vilket påverkar i vilken grad det är tillämbart i Sverige, eftersom att kontroversiella frågor i viss mån styrs av den lokala kontext de befinner sig i.

Detta forskningsprojekt vill synliggöra vilka faktorer som är del i att hämma eller främja undervisningen samt att utveckla ett undervisningsmaterial, som skall kunna assistera lärare, där kontroversiella frågor lyfts fram och är en del av religionsundervisningen. Projektet ämnar utgå från en gymnasial kontext, vilken skall ligga till grund för arbetets insamling av empiriskt material.

2. Syfte och frågeställningar

Forskningsprojektets syfte är att i samråd med undervisande lärare utforma ett undervisningsmaterial, som ämnar stödja lärare i deras undervisning om kontroversiella frågor i religionskunskap för gymnasiet. Vidare syftar projektet att synliggöra de ramfaktorer som påverkar religionsundervisning i Sverige. Framställning av nytt material kommer att ta sin utgångspunkt i en undersökning av befintligt material från Europarådet. Arbetet skall också visa på till vilken grad befintligt material från Europarådet kan assistera lärare i deras undervisning om kontroversiella frågor.

Frågeställningar:

- Hur fungerar det befintliga materialet från Europarådet för att stödja lärare i religionsundervisning vid inkluderingen av kontroversiella frågor?
- På vilka sätt underlättar eller förhindrar ramfaktorer undervisning om kontroversiella frågor i religionskunskapsämnet?
- Vad bör ett stödmaterial om kontroversiella frågor bestå av?

Frågeställningarna avser att synliggöra det befintliga materialet från Europarådets egenskaper applicerat i undervisning, samt att peka på de ramfaktorer som omger och kommer till uttryck i undervisningen. Genom att besvara frågeställning ett och två skapas en grund för att kunna utforma ett nytt material om kontroversiella frågor. Projektet kommer genom aktionsbaserad forskning tillsammans med lärare producera ett nytt undervisningsmaterial om kontroversiella frågor, genom detta ämnar projektet att stärka och förbättra svensk religionskunskapsundervisning.

3. Befintligt material från Europarådet

För att underlätta hantering och undervisning om kontroversiella frågor i den svenska skolan hänvisar Skolverket till Europarådets material om kontroversiella frågor. Forskningsprojektets ledare känner till att det finns ytterligare material som ämnar att assistera lärare i deras undervisning, däribland Oxfam, däremot är detta inget material som Skolverket hänvisar till.

Europarådet framställde år 2015 ett material för att fortbilda och vidareutveckla kompetensen hos lärare runt om i Europa i deras undervisning om kontroversiella frågor. Terrorattacken på Utöya 2011, kravallerna i London 2011, och attentatet mot Charlie Hebdo 2015, var händelser som låg till grund för framställandet av materialet. Vidare uppger Europarådet att materialet framställdes för att främja arbetet om demokrati och mänskliga rättigheter. De menade att sådant arbete inte skulle utgå ifrån läroböcker utan istället ta fasta på autentiska situationer runt om Europa. Materialet är övergripande råd och riktlinjer för hela Europa, vilket försvårar appliceringen i ett svenskt religionskunskapsklassrum. Detta då det som utgör en kontroversiell fråga påverkas av den lokala kontexten.

Materialet består av tre kapitel, varav det första kapitlet presenterar en definition av vad de menar är en kontroversiell fråga. Europarådets rapport utgår från en generell beskrivning av vad som skall betecknas som en kontroversiell fråga, en definition som skall fungera i alla europeiska länder. Deras definition är följande: "Frågor som väcker starka känslor och splittrar åsikter i samhällen" (Europarådet, 2015, S.8). Detta blir problematiskt, eftersom vad som utgör en kontroversiell fråga beror mycket på dess lokala kontext, vad som är en kontroversiell fråga i ett land betyder inte nödvändigtvis att det är en kontroversiell fråga i ett annat land. Detta är något som vårt föreslagna projekt har i beaktande vid utformning av nytt material för att hantera och undervisa om kontroversiella frågor. I ovanstående rapport ges olika exempel på övningar för att synliggöra och uppmärksamma olika arbetssätt för hur man kan undervisa om kontroversiella frågor. Exempel på sådana övningar är bland annat att synliggöra sina egna personliga åsikter som lärare, vad som utgör en kontroversiell fråga, hur man närmar sig kontroversiella frågor och hur man skapar förståelse för andras åsikter och värderingar. Framst sker det genom diskussioner, antingen i grupper eller par. Materialet är inte knutet till ett särskilt ämne, utan påvisar generella tips för att närma sig ämnet kontroversiella frågor. Rapporten avslutas med reflektionsövningar och diskussioner för lärare. Sådana exempel är bland annat: Att genom diskussioner med andra lärare synliggöra vad man lärt sig av materialet. Diskussioner som skall hjälpa till att

framställa material som kan användas i autentiska situationer i sina klassrum med elever (Europarådet, 2015).

I rapporten finns inget material om hur det ska gå till att undervisa om kontroversiella frågor. Det finns inga konkreta case eller uppgifter att arbeta med. Enligt tidigare forskning på ämnet undviker lärare att skapa undervisningstillfällen för sådana frågor och därför behöver det skapas ett praktiskt stöd i undervisning för lärare. Forskningsprojektets främsta syfte är att framställa ett nytt material, vilket lärare enkelt skall kunna använda och undervisa om i religionskunskap, utifrån en svensk kontext.

4. Tidigare forskning

Följande avsnitt kommer att behandla tidigare forskning kopplat till vad som menas med en kontroversiell fråga och lärares hantering av kontroversiella frågor. Projektet ämnar presentera en definition om vad som är en kontroversiell fråga för religionskunskap, eftersom det saknas en tydlig definition formad utefter det svenska religionskunskapklassrummet. Forskning om kontroversiella frågor i religionskunskap har i internationell och nationell kontext främst fokuserat på vad en kontroversiell fråga är samt hur lärare hanterar dem i undervisningen.

4.1 Vad är en kontroversiell fråga?

I både svensk och internationell forskning finner vi en mängd olika definitioner på kontroversiella frågor med olika innebörd som motsäger varandra. På grund av att projektet arbetar tillsammans med lärare är det av stor vikt att använda en definition som de känner igen sig i istället för en alltför teoretisk definition som inte är praktiskt tillämpbar. Därför kommer forskningsprojektet precisera en definition av begreppet, samt hur det ämnas appliceras, i slutet av detta avsnitt.

Trevor Cooling presenterar två kriterier för att förtydliga begreppet kontroversiella frågor; det beteendemässiga kriteriet och det politiska kriteriet. Det beteendemässiga kriteriet definierades först av filosofen Charles Bailey som menade: "... that an issue is controversial is, of course, a matter of social fact. That is an issue is controversial if numbers of people are observed to disagree about statements and assertions made in connection with this issue" (Cooling, 2012, S.170). Alltså definieras enbart en kontroversiell fråga av huruvida det finns sociala motsättningar kring frågan. Det kan inte vara enstaka individer, utan istället en grupp människor som motsätter sig frågan. Brian Hill vänder sig emot denna definition och påpekar det faktum att kontroversiella frågor inte enbart är kontroversiella när det finns två parter som

motsätter sig ett påstående eller fakta. Vidare menar han att den kontroversiella frågans motsättningar måste ha påverkan på individens eller gruppens personliga identitet. Vilket för oss vidare till det politiska kriteriet (Cooling, 2012. S,170-171).

Det politiska kriteriet vidareutvecklas från Brian Hills kritik mot det beteendemässiga kriteriet. Det politiska kriteriet menar att kontroversiella frågor är kontroversiella när en individ eller grupper motsätter sig samhällets eller statens värderingar. Alltså har personliga värderingar i sig inte någon inverkan på vad som skall betraktas som en kontroversiell fråga. Detta resulterar i problem för lärare i deras lärarroll, då de kan inneha personliga åsikter och värderingar som står i konflikt med samhällets värderingar kring olika frågor. Problematiken uppstår eftersom att lärare i sin roll skall representera samhällets värderingar och inte låta dennes personliga åsikter yttras. Problematiken uppstår även i relation mellan lärare och elev, när elever uttrycker åsikter eller värderingar som står i konflikt med samhället. Då detta forskningsprojekt riktar sig mot lärare och hur de hanterar kontroversiella frågor, är det av ytterst vikt att undersöka vad de definierar vara en kontroversiell fråga (Cooling, 2012, s.172-173).

I Lindströms studie "Controversial issues and their role in RE" (2020) genomfördes en enkätundersökning om vad lärare menade vara en kontroversiell fråga. Lindström kunde genom undersökningen utläsa tre teman som var av kontroversiell art. De var: (1) Olika tolkningar av religion, religiösa konflikter och konflikter kring religion och ateism. (2) Ämnesområdet Islam, där lärare pekade på hederskultur, slöjan och förtryck som kontroversiella teman. (3) Moral och etik där frågor som dödshjälp, djurrätt, sexualitet och abort ansågs vara kontroversiella frågor. Det gemensamma i de tre nämnda temana var en upplevd svårighet att tydligt skapa en skiljelinje mellan åsikt och fakta (Lindström, 2020, S.489-493). Det är därför viktigt att ha lärarens perspektiv på vad de menar vara kontroversiella frågor, eftersom att detta projekt utgår från en aktionsbaserad studie där lärare skall delta i framställningen av nytt material för undervisning om kontroversiella frågor.

Berg et al. (2003) lyfter en definition och menar på att en kontroversiell fråga behöver innefatta fem punkter. Dessa fem är (a) att ämnet är av aktuellt intresse, (b) att det finns konflikter mellan värderingar och åsikter, (c) att konflikterna är av materiellt intresse, (d) att de väcker starka känslor hos individen eller gruppen, (e) samt att ämnet är komplext och saknar endast ett svar på frågan (2003, S.2-3). Flensner (2019, S.78) definierar frågor som kontroversiella då de befinner sig i gränslandet av två motsättningar. Fakta och åsikt, kunskap och politik, där det upplevs vara en svårighet att dra en skiljelinje dem emellan.

Projektets definition av vad som betraktas som en kontroversiell fråga är baserad på det politiska kriteriet, Flensners definition samt Bergs definition av vad en kontroversiell fråga innehåller. Enligt projektet ska följande beaktas:

- Frågorna skall vara av aktuellt och kontextuellt samhällsintresse.
- Det skall finnas motstridiga värderingar och åsikter kopplat till frågan.
- Frågorna ska starkt beröra känslor.
- Beröra individers eller gruppers identiteter.
- Ämnet är komplext och rör sig i gränslandet mellan fakta och åsikter.

4.2 Lärares hantering av kontroversiella frågor

Forskning kring kontroversiella frågor har diskuterats både i svensk och internationell kontext. Detta forskningsprojekt kommer att fokusera på forskning genomförd i Sverige, då religionskunskapsundervisningen ämnas undersökas utifrån en svensk kontext.

Karin Flensner har genomfört stora forskningsinsatser på området. I hennes vetenskapliga artikel *Samma konflikt men olika inramning* (2019) har hon genomfört elevintervjuer där hon kan konstatera att behovet för att diskutera kontroversiella frågor är stort hos svenska elever. Vidare i dessa intervjuer utläses ett resultat att elever diskuterar kontroversiella frågor på skolgården eller på fritiden med vänner, istället för i klassrummet. Eleverna uppger ett behov av att diskutera kontroversiella frågor för att kunna navigera i en omvärld där kontroversiella frågor och konflikter existerar i det lokala samhället, men också globalt. Flensner menar på att detta behov dels beror på en ökad global närvaro, och en ökad mångfald i Sverige samt ett utökat spänningsfält gällande frågor som extremism, slöjan och terrorism (Flensner, 2019, 82-83).

Vidare i artikeln redogör Flensner för de lärarintervjuer och observationer hon har bedrivit för att identifiera olika lärares förhållningssätt till kontroversiella frågor. Resultatet pekar främst på fyra dominerande förhållningssätt för lärare: (1) *Undvikande* av potentiellt kontroversiella frågor, genom att försöka driva diskussionerna i en annan riktning. (2) *Favorisering* genom att aktivt ställa sig på de marginaliserades sida av debatten, eller att presentera aspekter som de anser vara önskvärda. Favorisering medför risken att lärare inte förhåller sig objektivt till frågan. (3) *Förnekelse* av att frågor är kontroversiella och istället synliggör det som förenar de två möjliga parterna i diskussionerna. (4) *Balanserad* sett till att presentera olika synsätt och aspekter av en kontroversiell fråga (Flensner, 2019, s. 78-79).

Dessa förhållningssätt uppstår på grund av följande faktorer: Tidsbrist, kunskapsbrist och konflikträdsla.

Tidsbristen i religionskunskap påverkar urvalsprocessen i lektionsutformningen. Läraren behöver förhålla sig till yttre faktorer såsom ämnesplan när de formar sin lektionsplanering, något som medför att kontroversiella frågor inte får en naturlig del i planeringen. Lärare frångår gärna inte sin tidsplanering till förmån för det centrala innehållet i kursen, något som kan förklara att kontroversiella frågor inte hanteras, eftersom att kontroversiella frågor oftast blir synliggjorda i aktuella händelser (Flensner, 2019, s.83; Anker & Von der Lippe, 2018, s.137). Tidsbristen är i sig inget som detta arbete ämnar sig motarbeta. Däremot så är tidsaspekten en av de ramfaktorer som framställningen av nytt undervisningsmaterial, måste ta hänsyn till. Forskningsprojektet skall därför arbeta efter målet att kontroversiella frågor skall ta plats i undervisningen och integreras i det befintliga ämnesområdena snarare än att skapa ytterligare ett.

Kunskapsbristen är ytterligare en faktor som hindrar undervisningen om kontroversiella frågor, både från ett elev-och lärarperspektiv. Elever och lärare saknar förmåga att diskutera och analysera kontroversiella frågor. Eftersom frågorna är komplexa i sin natur och kräver kunskaper från olika håll för att kunna diskutera, analysera och presentera en objektiv bild av problemet. Trevor Cooling menar också att man som lärare behöver besitta kunskaper om kontroversiella frågor och dess innebörd, för att avgöra om frågan skall anses vara av kontroversiell art eller inte (Anker & Von der Lippe, 2018, S.137; Cooling, 2012, S.169-170).

Slutligen är konflikträdslan en faktor som begränsar undervisning om kontroversiella frågor, både från ett elev-och lärarperspektiv. Elever uppger att de känner av en konflikträdsla hos lärare som ofta undviker frågor som ses kontroversiella. Till detta uppger elever att de inte kan yttra de tankar och åsikter de har i klassrummet. Dels på grund av att de kände att diskussionen skulle urarta om dessa åsikter lyftes, men även en uttalad rädsla hos eleverna att bli dömda av sina lärare på grund av de åsikter de har. Lärare bekräftar bilden att de är konflikträdsla gällande kontroversiella frågor, men också att diskussioner om kontroversiella frågor kan urarta, vilket är en av förklaringarna till att man hellre undviker sådana diskussioner. Utöver detta existerar det en rädsla hos lärare att peka ut elever som blir till föremål för att stå till svars rörande diskussionen som äger rum (Flesner, 2019, s.83).

I studien av Anker & Von der Lippe presenteras en lärare som aktivt arbetar med kontroversiella frågor. Denne lärare menade att eftersom eleverna möter kontroversiella frågor i sina liv är det därför av ytterst vikt att eleverna får verktyg för att kunna hantera

sådana frågor, genom diskussioner, analyser och debatter. Lärarens arbete menade hen var att avmystifiera samt att låta eleverna konfrontera sina åsikter och känslor. Vilket återknyter till forskningsprojektets mål: att skapa ett material som skall behandla kontroversiella frågor och därigenom hjälpa eleverna i en samtid där kontroversiella frågor existerar (Anker & Von der Lippe, 2018, s.137-139).

5. Projektbeskrivning

Nedan följer en beskrivning av projektet utformning. Vilken ämnar visa på de tillvägagångssätt som skall ligga till grund föra att uppnå projektets etablerade syfte, samt besvara forskningsprojektets frågeställningar.

Forskningsprojektet avser bruka olika former för inhämtning av empiri och utvärdering. Observationer, intervjuer, seminarier och workshops kommer ligga till grund för utvärdering av redan befintligt undervisningsmaterial och framställning av nytt empiriskt grundat undervisningsmaterial. Vars utformning och ramverk formats till hänsyn av religionskunskapsundervisning och de förutsättningar som finns i den svenska kontexten.

För att synliggöra de förutsättningar som omger undervisningen skall projektet bedriva aktionsforskning. Detta innebär att projektet skall arbeta tillsammans med lärare, som en del i forskningen. Detta förser projektet med perspektiv från den verklighet som lärare arbetar i, vilket medför att lärares möjligheter och problem behöver tas i beaktning (Se 5.3 Metod). Möjligheterna att bedriva en framgångsrik aktionsforskning påverkas av organisationens utformning och struktur. Därför behöver arbetet utgå från en god kännedom om hur organisationen är uppbyggd. Lärares och elevers perspektiv och erfarenheter skall tas i beaktning och vara del i att påverka forskningsprojektets utformning samt det material som projektet ämnar framställa (Gaffney, 2008).

Arbetets process har delats upp i steg 1-9, vilka beskrivs nedan och förhåller sig till den tidsplan som specificeras i avsnitt 5.4.

Steg 1: För genomförande av projektet skall kontakt och samarbete inledas med de utvalda skolornas ämneslag, vilka skall ingå i projektet (val av skolor se: 4.2 urval). Projektet ämnar sammanställa ett material utifrån det befintliga förberedelsematerialet från Europarådet.

Steg 2: Respektive ämneslag kommer tilldelas ett ämnesmaterial, varpå de undervisande lärarna skall delta i en workshop ledd av en forskningsledare. Workshopen ämnar visa på hur materialet kan användas i undervisning. Den kommer att observeras av den

andra forskningsledaren för att uppmärksamma samtal och perspektiv som synliggörs under dessa samtal. Workshopstillfällena kommer om möjligt att förläggas vid ämneslagsmöten, så att dessa ej behöver placeras utanför lärarnas ordinarie arbetstider. Efter att undervisning har genomförts utefter det tilldelade ämnesmaterialet skall även elev-och lärarintervjuer genomföras kopplade till lektionsmaterialets form och egenskaper. Inhämtat observations-/och intervjumaterial kommer att sammanställas, transkriberas och sorteras, löpande under steg 2.

Steg 3: Lärarseminarier skall genomföras med syftet att låta ämneslag utvärdera styrkor och svagheter i det material som används.

Steg 4: Det empiriska materialet, insamlat från steg 2 och 3, skall genomgå analys där målet skall vara att skapa en tydlig bild av styrkor och svagheter i Europarådets material. De slutsatser som projektet når i dess första skede skall ligga till grund för en omarbetning av nytt material.

Steg 5: Utlämning av reviderat material för användning i undervisning, detta skall konkretiseras i workshop tillsammans med lärare (se *steg 2*). Genomförande av klassrumsobservationer, samt genomförande av elev-/lärarintervjuer. Steg 5 avslutas med seminarier, vid vilka kommentarer och utvecklingsförslag ämnas samlas in för utveckling av det nya materialet.

Steg 6: Efter utvärderingen av det nya materialet skall detta åter revideras för att skapa en ny mall för undervisningen.

Steg 7: Detta nya och reviderade material skall sedan delas ut till de involverade ämneslagen för inläsning och förberedelse inför ett workshoptillfälle (se *steg 2*). Vilket ämnar visa på implementering av det nya materialet i undervisningen. Observationer och elev-/lärarintervjuer skall genomföras kopplade till lektionsmaterialets egenskaper och dess form för att lyfta kontroversiella frågor.

Steg 8: Avslutande seminarium med ämneslärare, för slutgiltig utvärdering.

Steg 9: Empiriskt material kommer att sammanställas, transkriberas och sorteras för avslutande analys, revidering och sedan publicering. Forskningsprojektet kommer även undersöka och analysera de röster och perspektiv på kontroversiella frågor som uppkommit under hela processens gång. Detta eftersom att det ger viktiga perspektiv på utvecklingen av undervisning om kontroversiella frågor. Resultatet skall lägga grund för nytt undervisningsmaterial för att diskutera kontroversiella frågor i religionskunskapsundervisningen i svensk skola.

5.1 Urval

För att projektet skall kunna visa på relevant empiri krävs en bred representation av elevgrupper, platser och lärare. Därför kommer empiriinsamlingen vila på urvalsmetoden maximal variationsurval (*maximum variation sampling*) (Patton, 2002, s. 234-235; Öhlander & Kaijser, 2011, s.30). Urvalsmetoden syftar till att skapa ett heterogent empiriskt material. Detta skall uppnås genom att samla in material från fyra skolor, varav dessa i sin tur skall inneha olika demografi sett till geografisk placering, socioekonomiska och sociokulturella förutsättningar. Detta urval motiveras utifrån forskningens teoretiska utgångspunkt, att skolan omges av ramfaktorer. Dessa skapas i förhållande till skolans demografiska egenskaper, vilka på olika sätt ramar in förutsättningar för undervisning om kontroversiella frågor. Genom att inkludera flera ämneslag i projektet kan nya perspektiv och kunskaper uppmärksammas som man inte hade fått av att enbart arbeta med ett ämneslag (Gaffney, 2008, S.12). Forskningen skall vila på en god empirisk grund, därav finns det goda skäl till att skapa en variationsbaserad representation av klassrummet (Patton, 2002, 235).

Studien skall omfatta insamlat material från ca. 20 stycken lärare, från fyra ämneslag i religionskunskap. Valet av antal lärare motiveras utifrån projektets urval, då arbetet skall utgå från en varierad representation av läraren, sett till hans olika egenskaper (exempelvis: kön samt demografi). Då arbetet delvis skall visa på hur lärare möter och hanterar kontroversiella frågor i undervisningen, så krävs en bred representation (Bengtsson, 1998, s.45). Där en bred representation också bidrar till att arbetet inte undersöker eller redovisar ovanliga fall som vanliga och därigenom presenterar en felaktig eller allt för generaliserande återgivning av lärares upplevelser (Bengtsson, 1998, s.44).

Vid urval av befintligt material har forskningsprojektet använt sig av det material som Skolverket hänvisar till, vid hantering av kontroversiella frågor i skolundervisning. Urvalsmetoden, maximal variationsurval, skall förse forskningsprojektet med ett relevant empiriskt material. Vilket efter sammanställning skall bearbetas utifrån arbetets teoretiska utgångspunkt, ramfaktorteorin.

5.2 Teoretisk utgångspunkt

Ramfaktorteorin har tidigare applicerats vid studier av skolan. Forskare har då använt sig av olika definitioner av vad som utgör en ramfaktor, samt till vilken grad ramfaktorer påverkar undervisning. Följande del ämnar visa på att ramfaktorer kan ses inneha en hård eller mjuk karaktär beroende på definition, samt att ramfaktorer kan utgöras av yttre, inre ramsystem.

Urban Dahllöf (1967) var tidig med en definition och menade på att lärare till följd av olika ramfaktorer, vilka han bland annat definierar som elevgruppens antal och tidsramar, formade deras undervisning på olika sätt. Dessa ramfaktorer utgjorde även det ramverk inom vilken undervisning tog form (s.246). Ulf P Lundgren (1989) kom senare att vidare definiera ramfaktorer som förutsättningar, vilka på olika sätt begränsar undervisningen. Detta då ramfaktorer ej ses vara kontrollerbara av de som påverkades av dem (s.233). Denna definition applicerade Lundgren i boken *Att organisera omvärlden: en introduktion till läroplansteori* för att där visa på hur politisk styrning av skolan påverkade undervisningen. Där styrdokument kom att tolkas som en ramfaktor, vars ram utgjorde en begränsning för undervisningen. Synen på ramfaktorer som begränsande har kommit att benämnas inom forskningen som *hård* (Widholm, 2020, s.69). Detta då andra definitioner uppkommit av *mjuk* karaktär, som inte enbart pekar på ramfaktorer som hämmande (s.70).

En mjuk definition av ramfaktorteori utvecklades av Gunn Imsen (1999) där hon definierar ramfaktorer som både hämmande samt främjande. Imsen menar inte att ramfaktorer utgör gränser, vilka skulle vara oöverträdbara, utan menar att det inom ramarna finns ett större friutrymme (s.308). Imsens definition syftar till att ramfaktorer, i form av bland annat styrdokument, också kan ses vägleda lärarens arbete snarare än begränsa det. Imsen (1999) syftade till friutrymmet som det utrymme lärare och elever kan förändra, som är möjligt att upptäcka i undervisningen (s. 313). Oavsett huruvida ramfaktorer kan ses inneha en hård (hämmande) eller mjuk (främjande) karaktär, beroende på dess definition, utgörs dessa av två huvudgrupper. Dessa är yttre och inre ramfaktorer, vilka återfinns inom skolan. Yttre faktorer utgörs bland annat av juridik, ekonomi och politisk styrning, vilka är del i formandet av skolans styrdokument. Vilkas karaktär varken lärare eller elever kan påverka. De ligger utanför och avlägset i förhållande till undervisning. Inre faktorer kan bland annat utgörs av elevgruppers utformning, läromedel, skolkulturen, elevers och lärares bakgrund och elever och lärares förkunskaper (Öberg, 2019, s.61). De inre ramfaktorerna utgörs av elever och lärares personliga erfarenheter och lärarens lektionsupplägg med flera. Dessa inre ramfaktorer är del i att påverka lektionens genomförande (Widholm, 2020, s.70).

Ramfaktorer kan ses utgöra en tydlig inramning av de förutsättningar som finns i ett klassrum. Vilket då gör det möjligt att forma undervisningsmaterial och genomförande i samförstånd med de faktorer som sätter ramarna för undervisningen (Widholm, 2020, s. 70). Undervisning kan synliggöra flertalet ramar som är befintliga i och utanför klassrummet, men som alla är delaktiga aspekter av huruvida en lektion skall uppnå det syfte som planerats (Öberg, 2019, s.59).

Detta forskningsprojektet syftar till att synliggöra inre ramfaktorer. Vilka omger undervisningens friutrymme, det påverkbara. Kännedom om och hantering av klassrummets inre ramfaktorer är för detta arbete del till att skapa goda förutsättningar för en inkludering av kontroversiella frågor i religionskunskapsundervisningen. Kunskap om vilka förutsättningar som krävs för en lyckad undervisning menar detta projekt synliggörs inom klassrummets ramar. Blir en inre ramfaktor, exempelvis bristande förkunskap, hämmande eller ett problem vid undervisning av kontroversiella frågor så är det en påverkbar faktor vilken ett nytt material behöver beakta. Projektets teoretiska utgångspunkt blir därför relevant för utformningen av ett nytt ämnesmaterial, då ramfaktorer utgör det klassrum i vilken undervisningen sedan tar plats.

5.3 Metod

Nedan kommer arbetets forskningsmetod redovisas, för att där visa på hur projektet ämnar forma dess tillvägagångssätt. Efter att aktionsforskning kort presenterats kommer forskningsprojektets metod för att besvara dess frågeställningar att redovisas.

5.3.1 Aktionsforskning

Aktionsforskning (*action research*) innebär att de deltagare, vars uppgifter kommer ligga till grund för den empiriska insamlingen vilket projektet skall genomföra, även kommer vara del i forandet av forskningsprojektet. För att arbetet skall bidra till att stärka lärare i deras undervisning om kontroversiella frågor, så bör forskningsledare vara lyhörda och samarbetsvilliga sett till hantering av forskningsfältet (Gaffney, 2008, s.9-10). Aktionsforskning som forskningsprocess innebär att det som skall mätas och undersökas kommer synliggöras under processens gång. Då det är i observationer av klassrummet och i samtalet individer på platsen som ramfaktorer kommer synliggöras. Forskningsledare kan förutsätta ett antal aspekter som kommer vara delaktiga, exempelvis: tidsaspekt och ämnesplan. Däremot kan ramar synliggöras vid genomförande av empiriinsamling vars karaktär inte var känd sedan tidigare och då bli av intresse för projektet (Zeichner, 2001, s.273). Forskningsprojektets aktions baserade forskning bidrar till att stärka arbetets relevans, genom att placera genomförandet i skolan och den verklighet som lärare idag erfarar.

5.3.2 Metod för besvarande av projektets frågeställningar

Forskningen ämnar synliggöra det befintliga materialets (se ovan 3.) egenskaper. Samt att visa vilka faktorer som är del i att påverka lärares, i svensk kontext, hantering av kontroversiella frågor. Forskningsprojektet behöver därför genomföra en kartläggning av hur det befintliga materialet fungerar vid praktisk undervisning, samt kartläggning av de ramfaktorer som uppstår i ett svenskt religionskunskapsklassrum. Detta ämnar arbetet besvara nedan, samt ge uttryck för hur ämnesmaterialet bör kompletteras för att skapa goda förutsättningar för att lyfta in kontroversiella frågor i undervisning.

Frågeställning 1: Hur fungerar det befintliga materialet från Europarådet för att stödja lärare i deras undervisning av kontroversiella frågor?

De lärare som kommer ingå i studien skall, inför påbörjandet av undervisning, läsa in sig på och delta vid ett antal workshops där befintligt material och metoder för undervisningen av kontroversiella frågor kommer ligga i fokus. Detta för att lärarna skall känna sig trygga i applicerandet av det befintliga materialet i deras undervisning. För att visa på det befintliga materialets egenskaper skall semistrukturerade intervjuer genomföras med elever och lärare i anknytning till undervisningen, samt skall observationer genomföras i klassrummet. Semistrukturerade intervjuer förser arbetet med ett reflexivt förhållningssätt till de svar som intervjukandidaterna uppger. Detta då semistrukturerade intervjuer ger utrymme för lärare att lyfta in egna erfarenheter och det unika behov som existerar i deras undervisning (Kaijser & Öhlander, 2011, s.96). Observationer skall genomföras för att förse arbetet med en god förståelse för hur det befintliga materialet fungerar vid praktisk tillämpning. Observationerna skall även vara del i att synliggöra inre ramfaktorer och deras funktion i undervisningens utfall. Observation som form för inhämtning av empiriskt material fyller en funktion i att komplettera intervjumaterialet. Detta då observationer kan visa på faktorer vilka i sin form kan upplevas alltför självklara för att uppmärksamma vid en intervju (Kaijser & Öhlander, 2011, s.114). Intervjumaterialet avses inhämtas med hjälp av ljudupptagning, för senare transkribering. Syftet med att spela in ljudmaterialet motiveras genom att projektet då kan säkerställa att det inte sker bortfall av information, samt att de som genomför intervjuer skall kunna fokusera på att följsamt leda intervjuens semistrukturerade form (Kaijser & Öhlander, 2011, s.100-101).

Frågeställning 2: På vilka sätt underlättar eller förhindrar ramfaktorer undervisning om kontroversiella frågor i religionskunskapsämnet?

För att besvara frågeställningen kommer forskningsprojektet bearbeta empiri i tre omgångar. I första ledet nyttja det material som framkom vid de lärarintervjuer som genomfördes i samband med klassrumsobservationerna vid steg 2. Samt det material som framkom vid lärarseminarier, steg 3, vars syfte är att låta de undervisande lärarna vara med och lyfta fram utvecklingsområden som de uppfattade med det befintliga materialet. Som ovan nämnt (5. projektbeskrivning) så kommer insamlat material från steg 2 och 3 ligga till grund för en omarbetning av det befintliga materialet i samråd med undervisande lärare, vilket sker i den senare delen av steg 4.

I andra ledet för att besvara frågeställningen kommer återigen lärarintervjuer och lärarseminarier genomföras, steg 5. Vilka skall ligga till grund för att synliggöra brister i det omarbetade materialet.

I det tredje ledet, steg 8 och 9, skall nya materialet åter revideras och sammanställas för applicerande i religionskunskapsundervisning.

Frågeställning 3: Vad bör ett stödmaterial om kontroversiella frågor bestå av?

Genom att följa framställningen av materialet som presenteras ovan så synliggörs forskningsprojektets tre ”pilot”-omgångar. Dessa, tillsammans med lärarworkshops, elev- och lärarintervjuer, samt klassrumsobservationer som planeras under steg 2-7 avser visa på materialets egenskaper sett till dess applicering i undervisningen. Den utveckling och revidering av materialet som beskrivs ovan avses också inbegripa implementering av materialet. Då materialet som sammanställs under steg 9 skall lägga grund för ett applicerande av metoder och material i undervisningen.

5.4 Tidsplan

Steg:	Aktivitet:	Tidsperiod:
Steg 1	<ul style="list-style-type: none"> ● Etiska överväganden ● Etablera kontakt med gymnasieskolor ● Sammanställning av material från Europarådet. 	År 1, månad 1-3
Steg 2	<ul style="list-style-type: none"> ● Utlämning av undervisningsmaterial + workshop ● Införande av material i undervisningen ● Inhämtning av empiri - kvalitativa metoder <ul style="list-style-type: none"> - Observation av klassrum - Elev-/lärarintervjuer 	År 1, månad 4-12
Steg 3	<ul style="list-style-type: none"> ● Lärarseminarier/fokusgrupper för religionslärare - gällande utveckling och utvärdering av använt material 	År 1, månad 11-12
Steg 4	<ul style="list-style-type: none"> ● Sammanställning och analys av kvalitativt empiri (observationer, Intervjuer). ● Utveckling och framtagning av lektionsmaterial, verktyg och strategier för att lyfta kontroversiella frågor i klassrummet. 	År 2, månad 1-7 (Sammanställning löpande - år 1 månad 4 - år 2 månad 7)

Steg 5	<ul style="list-style-type: none"> ● Utlämnning av utvecklat undervisningsmaterial + workshop ● Införande av material i undervisningen ● Inhämtning av empiri - kvalitativa metoder <ul style="list-style-type: none"> - Observation av klassrum - Elev-/lärarintervjuer ● Lärarseminarier/fokusgrupper för religionslärare - gällande utveckling och utvärdering av framtaget material 	År 2, månad 8-12
Steg 6	<ul style="list-style-type: none"> ● Revidering av material <ul style="list-style-type: none"> - Utveckling av det nya beprövade materialet 	År 3, månad 1-3
Steg 7	<ul style="list-style-type: none"> ● Utlämnande av material och införande av material i undervisningen + workshop ● Inhämtning av empiri - kvalitativa metoder <ul style="list-style-type: none"> - Observation av klassrum - Elev-/lärarintervjuer 	År 3, månad 4-12
Steg 8	<ul style="list-style-type: none"> ● Lärarseminarier/fokusgrupper för religionslärare - Utvärdering av pilot (implementerade strategier) 	År 3, månad 11-12
Steg 9	<ul style="list-style-type: none"> ● Sammanställning och analys av resultat ● Publicering av undervisningsmaterial 	År 4, månad 1-7

6. Etiska överväganden

Forskningsprojektet kommer att ta de forskningsetiska principerna, framställda av Vetenskapsrådet i beaktning. Detta genom att möta de krav som individskyddskravet innefattar. Individskyddskravet synliggör fyra huvudkrav; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2002, s.6).

Vid forskningsprojektets start kommer deltagarna informeras om hur projektet skall genomföras och i vilket syfte materialet kommer användas. Där skall individerna få kännedom om att det empiriska materialet enbart skall användas för detta forskningsprojekt. Deltagarna kommer informeras om att alla intervjuer kommer spelas in samt att alla deltagare i projektet kommer anonymiseras. Anonymiseringen syftar till att all insamlad information som skulle kunna leda till att individer går att identifiera, skall tas bort. Namnen på skolor och städer kommer att uteslutas och alla individers namn kommer att fingeras. Allt deltagande bygger på frivillighet och deltagarna har möjlighet att avbryta samarbetet när som helst under projektets gång. Genom detta arbetssätt ämnar projektet uppfylla de etiska principernas fyra huvudkrav.

Aktionsbaserad forskning behöver ta alla deltagares erfarenheter och kunskaper i beaktning, i viss mån blir det även en demokratisk process, där lärare och elever har påverkan på processen och resultatet. Utöver detta måste projektet respektera det dagliga arbete som pågår på skolan man bedriver forskningen på. Det dagliga arbetet måste kunna fortskrida utan att bli påverkat av forskningen (Vetenskapsrådet, 2002; Brydon-Miller, 2008, s.200-201).

7. Projektets betydelse

Forskningsprojektet har visat att tidigare forskning om lärares hantering av kontroversiella frågor i religionskunskapsundervisningen är bristfällig. Lärare tenderar att undvika kontroversiella frågor, alternativt att de tas upp i all hast, ofta lösryckt från planerad undervisning. Detta trots att elever uttrycker ett behov av att diskutera kontroversiella frågor, då dessa är en del av den verklighet som elever omges av. Konflikter och skiljaktigheter utgör en stor del av den religiösa tradition vilken ungdomarna möter i den lokala, nationella och internationella debatten. Därtill uppger lärare att de saknar tid och tillräckliga kunskaper för att kunna bedriva framgångsrik undervisning om kontroversiella frågor.

Europarådets stödmaterial som finns att tillgå för lärare är inte konstruerat efter en svensk kontext eller för religionskunskapsundervisning. Det förankrar inte de kontroversiella frågorna i den religiösa traditionen de berör, vilket medför att materialet ej blir applicerbart i religionskunskapsundervisning. Ramfaktorer som exempelvis tidsaspekt blir här gällande då det befintliga materialet syftar till behandla kontroversiella frågor likt ett separat arbetsområde.

Detta är en stor brist kopplat till undervisningens behov av att hantera frågor som kan skapa konflikt eller starka känslor i samhället. Skolverket lyfter i det centrala innehållet, för religionskunskap 1 för gymnasiet, fram följande citat:

“Olika religioners syn i sociala frågor och samhällsfrågor, till exempel i frågor som rör kön, sexualitet och ekonomi” (Skolverket, 2022). Citatet syftar till att religionskunskap skall behandla religiösa tolkningar av och syn på olika samhällsfrågor, vilket ej tillgodoses om kontroversiella frågor inte får utrymme i undervisningen.

Skolan måste vara en plats där unga får chansen att fråga om och pröva sina fördomar, samt möta kontroversiella frågor i en trygg och kontrollerad miljö. Skolan kan inte fly från att lyfta fram svåra frågor på bekostnaden av elevers kunskap. Därför ämnar detta forskningsprojekt forma ett tydligt stödmaterial för att tillförse det behov som religionskunskapslärare uttrycker avsaknad av. Ett material som tillgodoser elevernas behov av att lära om och diskutera svåra komplexa frågor.

Litteraturlista:

- Anker, T. Von der Lippe, M (2018) Controversial Issues in Religious Education: How Teachers Deal with Terrorism in their Teaching. I F. Schweitzer,, R. Boschki (Red.), *Researching religious education: classroom processes and outcomes*. (s. 137 - 141). Waxxman.
- Bengtsson, C. (red.) (1998). *Möten på fältet: kvalitativ metod i teori och praktik*. Lund:
- Berg, Wolfgang, Leena Graeffe, and Cathie Holden. 2003. *Teaching Controversial Issues: A European Perspective*. London: CiCe Thematic Network Project.
- Cooling, T. (2012) What is a controversial issue? Implications for the treatment of religious beliefs in education, *Journal of Beliefs & Values*, 33:2, 169-181, DOI: 10.1080/13617672.2012.694060.
- Dahllöf, U. (1967). *Skoldifferentiering och undervisningsförlopp: komparativa mål- och processanalyser av skolsystem 1*. Stockholm: Hæggström.
- Europarådet (2015). *Teaching Controversial Issues through Education for Democratic Citizenship and Human Rights*. Strausbourg: Council of Europe.
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806948b6>
- Flensner, K. (2019). Samma konflikter men olika inramning – Kontroversiella frågor relaterade till Mellanösternkonflikterna i religionskunskap och samhällskunskap [Elektronisk resurs]. *Nordidactica*. (2019:3, 73-100). Hämtad 12-09-2022 från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-75844>
- Gaffney, Michael (2008). "Participatory Action Research: An Overview What Makes It Tick?" *Kairaranga* 9, pp. 9–15.
- Imsen, G. (1999). *Lärarens värld: introduktion till allmän didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Kaijser, L. & Öhlander, M. (red.) (2011). *Etnologiskt fältarbete*. (2., [omarb. och utök.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Lindblad, S., Linde, G., & Naeslund L. (1999). *Ramfaktorteori och praktiskt förnuft. Pedagogisk Forskning i Sverige*. 1999 4 (1), 93–109.
- Lindström, N. (2020). *Controversial Issues and their Role in RE*. Conference Proceedings : The Future of Education, 489–493. https://doi.org/10.26352/E618_2384-9509

- Lundgren, U.P. (1989). *Att organisera omvärlden: en introduktion till läroplansteori*. (2. [dvs 4.] uppl.) Stockholm: Utbildningsförl. på uppdrag av Gymnasieutredningen.
- Brydon-Miller, M. "Ethics and Action Research". In Reason, P., & Bradbury, H. (Eds.) (2008). *The SAGE Handbook of Action Research*. SAGE Publications Ltd, <https://dx.doi.org/10.4135/9781848607934>
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. (3. ed.) London: SAGE.
- Religionskunskap {ämnesplan} (2022). Skolverket. https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amne-n-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=-996270488%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DREL%26courseCode%3DRELREL01%26version%3D3%26tos%3Dgy&sv.url=12.5dfce44715d35a5cdfa92a3#anchor_RELREL01
- Skolverket. (11 april, 2022). *Kontroversiella frågor*. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet-kontroversiella-fragar>.
- Vetenskapsrådet. (2018). *Etik i forskningen*. Hämtad 29-09-22 från <https://www.vr.se/uppdrag/etik/etik-i-forskningen.html>
- Vetenskapsrådet. (10 december, 2002). *Forskningsetiska principer*. Stockholm: Vetenskapsrådet Hämtad 29-09-2022 från https://www.vr.se/download/18.68c009f71769c7698a41df/1610103120390/Forskningsetiska_principer_VR_2002.pdf
- Widholm, T. (2020). *Läromedel i praktiken: läromedelsbruk i religionskunskap på gymnasiet*. (Upplaga 1). Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2020. Linköping.
- Zeichner, K. (2001). "Educational Action Research". In Reason, P. & Bradbury, H. (eds.), *The SAGE Handbook of Action Research*. Los Angeles: SAGE.
- Öberg, J. (2019). *Samhällskunskap från styrdokument till undervisning: tjugo lärare ramar in vad som påverkar deras praktik*. Diss. Jönköping : Högskolan i Jönköping, 2019. Jönköping.